

Beszámoló az MTA 2000. novemberi közgyűléséről

A Magyar Tudományos Akadémia 167. rendes közgyűlését 2000. november 3-án tartotta. Ez volt az első alkalom, hogy a hagyományosan májusban rendezett közgyűlést követő második közgyűlést az Akadémia a Tudomány Napjára időzítette, és a tervek szerint ez a jövőben rendszerre válik. A közgyűlés napjának délelőttjén az MTA ünnepi ülésen emlékezett meg alapításának 175. évfordulójáról. Az ünnepi ülésen megjelent és felszólalt *Mádl Ferenc* köztársasági elnök, *Szili Katalin*, az országgyűlés alelnöke, *Pokorni Zoltán* oktatási miniszter, és jelen volt számos más kormánytag, vezető politikus, valamint *Göncz Árpád* korábbi államfő is.

Üdvözlő beszédében *Mádl Ferenc* kifejezte azt a szándékát, hogy államfóként mindent megtesz a tudomány és a kutatók erkölcsi és anyagi megbecsülése érdekében. A tudomány autonóm, de a kutatási tevékenységet finanszírozni is kell, ami a társadalom felelőssége. Széchenyi korában a belső és a külső racionalitás felismerése vezettet az Akadémia megalapításához. Azóta számos korszakos változás következett be a tudós testület életében, tevékenységében: a diszciplináris átalakulástól kezdve az intézethálózat kiépülésén át az Akadémia szerepének, jogállásának törvénybe foglalásáig. A legújabb érdemi változás pedig egy évtizeddel a rendszerváltozást követően a kutatáshoz rendelkezésre bocsátott források jelentős bővítése.

Szili Katalin a parlament üdvözlését tolmácsolta a jubiláló Akadémiának. Az MTA szerepét illetően úgy fogalmazott, hogy az elválaszthatatlan a nemzeti művelődés ügyétől. Az Akadémia nemzeti intézmény, amely ugyanakkor autonóm és hatalommal is rendelkezik. Az MTA tevékenységének befolyásolásával ezt a tekintélyt próbálták meg különféle célokra kihatásolni időről időre.

A miniszterelnök személyes köszöntését is átadó *Pokorni Zoltán* kifejtette, hogy a jelenlegi kormány elkötelezett az oktatás és a tudomány kiemelt támogatása mellett. 1999-ben a támogatás már elmozdult a holtpontról. A Széchenyi-terv szerint 2002-ben a hazai össztermék 1,5%-át teszi ki a K+F-re fordítandó összeg. A pályázati rendszer bővítése mellett a vállalkozói szféra bevonása (amit adókedvezményekkel lehet elérni) tovább javítja a kutatási lehetőségeket. A külföldi tőke megjelenése Magyarországon agyelszívással jár, de az remélhetőleg nem lesz annyira kedvezőtlen, mint a szürkeállomány külföldre áramlása. Mindenesetre béremeléssel is igyekeznek elérni, hogy a felsőoktatási és kutatási szférában vonzó életpályát kínáljanak. A kutatás és oktatás kapcsolatának még szorosabbá válása és nagy volumenű fejlesztések várhatók az új pályázati rendszertől (amelyben a pályázható legkisebb összeg 100 M Ft).

A jubiláló Akadémiát a hazai tudományos és tudománnyal foglalkozó társadalmi szervezetek is köszöntötték. *Michelberger Pál* r. tag a MTESZ elnökeként, *Ihász Mihály* r. tag a MOTESZ elnökeként, *Vizi E. Szilveszter* r. tag a TIT Szövetség elnökeként fejtette ki az általa képviselt szervezetnek az Akadémiához és a kutatáshoz való meghatározó viszonyát.

Glatz Ferenc, az MTA elnöke az elődök nevében is megköszönte valamennyi felszólaló emlékező szavait és jókívánságait. Kifejtette, hogy az MTA ne magát ünnepelje, hanem hallgassa meg a társadalom üzenetét, ne a múlton merengjen, hanem a jövőre gondoljon,

annak építését segítse elő. Rövid előadásában vázolta, hogy az Akadémia szellemi forrásvidéke a nemzetben gondolkodás. A nemzet tanácsadója szerepét vállaló Akadémia ezért végez stratégiai kutatásokat, és a tudás-központú társadalom felépítése érdekében új szövetséget kínál a politikának, a médiának és a tanártársadalomnak. Az elnök arra is emlékeztetett, hogy kormányzati jó szándék nélkül nem létezhet az Akadémia, amire jó példa az alapítás utáni időből József nádor szerepe.

A három korreferátum előtt a jelenlevők Bartók két hegedűre komponált zeneművét hallgathatták meg.

A korreferátumokban a tudomány és benne a hazai kutatás 20. század végi helyzetét az MTA alelnökei vázolták a három tudományterület szerinti bontásban.

A humán tudományok képviselőjében szóló *Enyedi György* r. tag kifejtette, hogy a társadalomtudományok is joggal helyezhetők a 20. századot reprezentáló természettudományok (fizika, biológia, informatika) mellé. Néhány évtizede még nevük sem volt a mára alapvetővé vált társadalomtudományi diszciplínáknak. A humán tudományok sajátos fejlődésére jellemző a bölcsészet és a társadalomtudományok elkülönülése. A természettudományokhoz hasonlóan itt is kialakultak transzdiszciplináris tudásláncok, de az alap- és alkalmazott kutatások kevésbé választhatók szét. Saját kutatásaiból vett példával szemléltetve az elmondottakat, az előadó kitért a nagyvárosi régiók azon sajátosságára, hogy globális hálózatba szervezve részben átveszik a régiók és a nemzetállamok szerepét. E kutatáshoz elemzendő tények diszciplináris forrásai magukban foglalják a makroökonómiát, a szociológiát, az urbanisztikát, a környezettudományt, a demográfiát stb. A korreferátum a magyar társadalomtudományi kutatások nemzetközi jelenlétének ismertetésével zárult.

Keviczky László r. tag a természettudományi kutatások kapcsán előbb arra emlékeztetett, hogy meg kell őrizni a környezetet, ezt a vékony, sérülékeny földfelszínt. A természeti erőforrások véges voltával szemben a tudás – különösen az együttműködő kutatók révén – korlátlan erőforrást jelent. A 21. század az informatikán alapuló tudomány és technológia százada lesz. Magyarországon ma még csak 8% az internetet használók aránya, és az internet csak egyetlen – de fontos – szelete az informatikának. Az előadó vitetett példákkal szemléltetette a virtuális valóságot és az informatika szerepét egyes természettudományi diszciplínákban. Végül emlékeztetett arra, hogy a világháló által a publikációk, könyvek is átalakulnak, ami új gondok forrása (szerzői jog, az információk megbízhatósága stb.)

Vizi E. Szilveszter r. tag az élettudományok jellemzőit villantotta fel a kutatások fő célja, az életminőség javítása szemszögéből. Magyarországon ma 8–10 évvel rövidebb életre van esély, mint a fejlett országokban. A fő halálozási okok a nem kielégítő táplálkozásra és a szennyezett környezetre vezethetők vissza. 1000 lakosra nálunk fele annyi kutató jut, mint az EU-országokban, és háromszor kevesebb, mint Japánban vagy az USA-ban. A magyar élettudományi kutatások nemzetközi színvonalúak, idézettségük jobb az átlagnál. Az előadó konkrét példákat is említett a kiemelkedő kutatási eredményekre: új eredeti gyógyszerek előállítása, aszálytűró növényfajták kikísérletezése, mesterséges humán kromoszóma előállítás. Ez utóbbi egyben jogi és etikai gondokat is felvet. A géntérképpel ugyanis be lehet hatolni az egyén lelki és testi integritásába. Az eredmények között szerepel az is, hogy a ma átültetett szívvel élő 37 magyar ember nemcsak a sebészeti technikának köszönheti életének meghosszabbítását, mert az első sikeres magyar szívtranszplantációt egy évtizedes immunológiai kutatás előzte meg. Egészen más jellegű példa, hogy a Martonvásáron nemesített búza termesztésének nemzetgazdasági haszna tízmilliárd forintokban mérhető. A kutatóknak vannak ugyan morális kötelezettségei, de nem a kutatást kell korlátozni, hanem megfelelő jogi szabályozással a kutatás eredményeinek helytelen felhasználását.

Az ünnepi ülés *kitüntetések átadásával* folytatódott. Az MTA elnöksége és az Arany János Közalapítvány a Tudományért kuratóriuma által odaitélt *Eötvös József-koszorú* kitüntetettjei: *Augusztinovics Mária*, a közgazd.-tud. doktora, *Diófási Lajos*, a mezőgazd. tud. doktora, *Fényes Tibor*, a fizikai tud. doktora, *Kucsman Árpád*, a kémiai tud. doktora,

Rába György, az irodalomtud. doktora, Retter Gyula, a műszaki tud. doktora és Varró Vince, az orvostud. doktora.

Az Arany János Közalapítvány a Tudományért kuratóriumának nagydíját *Bócz Ernő*, a mezőgazd. tud. doktora, *Knoll József*, *Nemecz Ernő* és *Szabó János* r. tagok kapták. Kiosztották továbbá a Közalapítvány szakkuratóriumai által odaitélt díjakat és több intézmény vagy magánszemély által alapított kutatói díjakat is.

Az MTA 167. rendes közgyűlése délután kezdődött. Glatz Ferenc elnök megnyitó szavai után a résztvevők kegyeletük jeléül néma felállással emlékeztek az előző közgyűlés óta elhunyt *Burger Kálmán*, *Jakucs Pál*, *Szabolcsi Miklós* és *Tőkei Ferenc* r. tagokra, valamint *Karl Franz*, *Harsányi János*, *Josef Huber*, *Lubomir Iliev*, *Leslie Kish* és *Ernst Knobil* tiszteleti tagokra.

Enyedi György levezető elnök megállapította a közgyűlés határozatképességét, majd a tárgysorozat elfogadása után a jelenlevők megválasztották a jegyzőkönyv-hitelesítő, a szavazatszámolást hitelesítő és a határozatszövegező alkalmi bizottságokat.

A közgyűlés a doktori oklevelek átadásával folytatódott. Az okleveleket *Ihász Mihály* r. tag, a Doktori Tanács elnöke adta át az előző közgyűlés óta az MTA doktora címet szerzett kutatóknak.

Ezután az *elnöki expozé* következett. Glatz Ferenc a méltóság és az önbecsülés jegyében összefoglalta az előző közgyűlés óta az Akadémia életében bekövetkezett fontos fejleményeket. A tudományos rendezvények közül kiemelte a májusi közgyűléshez kapcsolódó, az osztályok által szervezett előadásokat, amelyekkel az MTA azt is demonstrálta, hogy a közgyűlés egyben tudományos fórum is. Ezen előadások témája a millenniumhoz kapcsolódott, de a millenniumi megemlékezésekben való részvétel az Akadémia ez évi tevékenységének amúgy is egyik meghatározó eleme. Az elnök megemlítette, hogy nyomtatott formában kiadták a kutatóintézetek „életrajzát”, és még a jubileumi 2000. évben megjelenik az életrajzi lexikon, amelybe az Akadémia valamennyi egykori és jelenlegi tagja bekerült. Hátravan még a millenniumhoz kapcsolódó néhány történeti kötet megjelenése.

A parlamenthez és a kormányhoz való viszonyra áttérve az MTA elnöke úgy fogalmazott, hogy az Akadémia a közéleten át politizál, egyenlő távolságra és közelségre törekedve a parlamenti pártoktól. Ezt a szemléletet a politika elfogadja, amint az a javuló költségvetési pozíción is látszik. Az Akadémia autonómiája így nem jelent bezárkózást.

Az Akadémia belső életéről szólva Glatz Ferenc megemlítette, hogy a struktúrabizottság munkáját az MTA és közttestületének tagjai érdeklődve figyelik, hiszen olyan fontos kérdések várnak tisztázásra, hogy mit is jelent, milyen jogokkal és kötelezettségekkel jár a közttestületiség, milyen legyen az MTA regionális bázisa, különösen a határon túl és az MTA-n kívül.

Az intézetkonszolidáció végrehajtásával megszűntek az intézethálózatra leselkedő veszélyek. 1997-1999 között megoldódott az alapellátás, 2001 a bérrendezés éve lesz, 2002-ben pedig a kutatás infrastruktúráján kell javítani. A kutatást ugyanis menedzselni kell, nem irányítani. Az Akadémia cserében megbízhatóságot, kiszámíthatóságot, önfegyelmet és működőképessége megtartását igéri.

A tagválasztás folyamata megkezdődött. 52 új levelező tag választható – soha nem volt még lehetőség egyszerre ilyen sok tag beválasztására. Ez a lehetőség fokozott körültekintést igényel, nehogy valaki végképp kimaradjon az akadémiai tagságra méltó tudósok közül.

A székfoglalók kötetbe gyűjtése jó fegyvelmező eszköznek bizonyult. A tagsági jogok gyakorlásának ugyanis előfeltétele az írásban közreadott székfoglaló. Az emlékbeszédek tartása változó sikerrel folyik.

Végül az MTA elnöke a folytonos korrekció szükségességét és az Akadémia erre való képességét hangsúlyozta.

Az elnöki expozét követő *főttkári beszámolót* *Kroó Norbert* nemzetközi kitekintéssel kezdte. Az EU kívánatosnak tartja az alapkutatások erősítését, és azt ajánlja, hogy az

államok nemzeti jövedelmük 3%-át fordítsák K+F-re. Az MTA nemzetközi híre jó, miként a magyar kutatásé is.

A kutatóhálózat konszolidációjával elmúlt az összeomlás veszélye. A még hátramaradt feladatok befejezéséhez közgyűlési jóváhagyás (majd pénzügyminisztériumi jóváhagyás is) kell: a Vár-beli Társadalomtudományi Kutatóközpont (8 intézet) létrehozását, annak alapító okiratát, valamint egy Kisebbségkutató Intézet létrehozását és annak alapító okiratát terjeszti a főtítkár a közgyűlés elé jóváhagyásra.

2001-től a kutatók kikerülnek a közalkalmazotti bértáblából, de jogállásuk megmarad. A műszerpark eközben egyre jobban avul, az arra szolgáló mérőszám alapján értékelve már az országos átlag alatt van. A kutatás értékeléséhez publikációs adatbázist hoznak létre, ami helyileg a Kémiai Kutatóközpontban lesz. A támogatott kutatóhelyek sikeres pályázat esetén 3 helyett 4 évre kapnak támogatást. 2000-ben 63 új fiatal kutatói álláshelyet sikerült biztosítani. Az MTA rangját mutatja az EU-tól kiválósági központ címet kapott akadémiai intézetek nagy száma és az a tény is, hogy az OM műszerpályázatán megszerezhető források egyharmada az MTA intézményeihez került.

Végül a főtítkár megköszönte a közgyűlés által választott azon bizottságok tagjainak munkáját, amelyeknek, ill. akiknek a mandátuma lejárt.

A továbbiakban az Akadémia főtítkára szóbeli kiegészítést fűzött az MTA 2001. évi költségvetésére vonatkozó írásban betervezett javaslatához és a 2002-re tervezett tájékoztató jellegű irányszámokhoz.

2001-ben a kutatói bérek rendezése a kiemelt feladat. A nem kutatói állományba tartozó akadémiai dolgozók bérének a kutatóival egyező arányú emelésére ugyanakkor nincs lehetőség. A Bolyai-ösztöndíj kapcsán további egyeztetésre van szükség, mert az OM hasonló ösztöndíjat kíván létrehozni, és emiatt nagy átfedés várható a pályázók körében. A határon túli magyar tudományosság támogatása új költségvetési sorként jelenik meg. Az OTKA kerete 2 milliárd forinttal nő, az újonnan induló pályázati alapról is remélhetőleg nagyobb összeget nyer el az MTA. A nemzetközi kapcsolatokról szólva a főtítkár megemlítette, hogy az MTA tudománydiplomáciát is végez, és a Székház igen sikeres nemzetközi konferenciák színhelye. Az ingatlanhasznosítás a vártnál nehezebb feladatnak bizonyult. A Titkárság – amelynek munkáját a főtítkár megköszönte – a távoktatás és a publikációs adatbázis létrehozásával újabb feladatokat kap.

A közgyűlés ezután *Pálinkás József* 1. tag hozzászólását hallgatta meg. Az OM politikai államtitkára röviden ismertette a kormány tudománypolitikai programját. A kutatás elvi szabadsága már jó ideje megvan, most az anyagi szabadságát is meg kell teremteni. A kutatás az egyetemek és a kutatóintézetek bázisára épül, ez utóbbiak az Akadémia mellett alapítványokhoz és vállalatokhoz is tartozhatnak. A kutatóhelyeket szigorú elbírálás alapján meg kell erősíteni. A költségvetési források mellett a versenypályázatok jelentik a másik pillért. Az OTKA és a KMÜFA mellett belép a Nemzeti Kutatási-Fejlesztési Programok nagyobb kerete, amely az alapkutatástól a fejlesztésig ívelő, nagy volumenű programokat támogat. Ez utóbbira intézmények csoportjai pályázhatnak. Az október végi határidőig beérkezett 400 pályázat a szétszatható keret négyszeresére tart igényt.

Az elhangzott – főként kedvező híreket tartalmazó beszámolók – nem váltottak ki vitát, így szavazás következett. A közgyűlés támogatta a Konszolidációs Bizottság és az AKT előterjesztését a Vár-beli kutatóközpont és a Kisebbségkutató Intézet létrehozására, tovább elfogadta a 2001. és 2002. évi akadémiai költségvetés irányelveit, valamint a főtítkári és elnöki beszámolót. A közgyűlés ugyancsak elfogadta a köztestületi tagok közgyűlési képviselőinek újjáválasztásához megállapított, a tudományos osztályok között felosztott keretszámokat.

A közgyűlési állandó bizottságok újjáválasztása előtt *Nemecz Ernő* r. tag, a jelölőbizottság elnöke szóbeli indoklást fűzött a bizottság javaslatához. A közgyűlés arra jogosult résztvevői ezután leadták szavazataikat az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa közgyűlés által választott 15 tagjára, a Doktori Tanács 25 tagjára és pótagjaira, a 7–7 tagú Felügyelőbizottságra és Vagyonkezelő Kuratóriumra, a 22 fős Tudományetikai Bizottság tagjaira, valamint a Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottság elnökének és titkárának személyére.

A szavazatszámolás alatt *Gergely János* r. tag, a Szaktanácsadói Bizottság elnöke röviden beszámolt a bizottság eddigi munkájáról, kiegészítve az MTA elnöke által már részben említett tényeket. A bizottság által írásban feltett 9 kérdésre sok tartalmas választ kaptak, amelyekbe az érdeklődők betekinhetnek. Az osztályszerkezetet, a bizottságokat és a titkárságot érintő kérdésekkel kapcsolatos alternatívákat egy újonnan létrehozott albizottság dolgozza ki. A *Nagy Károly* r. tag vezetésével működő albizottság által összeállított anyagot megfelelő időben vitára bocsátják, előbb az osztályokhoz, majd a vélemények figyelembevételével a közgyűlés elé terjesztik. Úgy ítélik meg, hogy a különböző egyetemek eltérő PhD-szintvonalai miatt a köztestületi rendszer igényessége csökken. A bizottság ilyen vizsgálatra eredetileg nem kapott megbízást, de a kérdés fontossága miatt egy másik albizottságot hoztak létre a teendők kidolgozására *Kulcsár Kálmán* r. tag vezetésével. Az ismeretterjesztés és a regionális központok szerepének fontosságával kapcsolatban egységes álláspont született.

A *határozati javaslatot Kiefer Ferenc* r. tag, a határozatszövegező bizottság elnöke terjesztette be. A szövegjavaslatot a szöveg pontosítása után a közgyűlés elfogadta, megbízva az MTA elnökséget, hogy tartalmi változtatás nélkül véglegesítse a szöveget. A szavazatszámolás végeredményéről a közgyűlés tagjai utólag kapnak értesítést.

Szabados László

Mosonyi Emil 90 éves

A vízerő-hasznosítás, víztározás és vízgazdálkodás nemzetközileg ismert és elismert szakértője, *Mosonyi Emil* mérnök, a Magyar Tudományos Akadémia és számos külföldi akadémia tagja, a Budapesti Műszaki Egyetem, a németországi Karlsruhe-i Egyetem professzora, négy külföldi egyetem diszdzoktora 2000. november 10-én ünnepelte születésének kilencvenedik évfordulóját. A magyar vízügyi szakemberek tanítómesterüket, vezető egyéniségüket, a magyar műszaki tudomány világhírű képviselőjét köszöntik személyében.

Mosonyi professzor 1945 előtt az akkor átmenetileg megnagyobbodott Magyarország kárpáti hegvidékeinek vízerő-hasznosítási és víztározási lehetőségeit tárta fel. 1945 után a Tisza duzzasztóműveinek, vízerőtelepeinek megtervezésével és kivitelezésével foglalkozott. A Duna vízerőinek hazai hasznosítását is az ő irányelvei szerint tervezték meg. 1956 előtt a legnagyobb szabású munkája az Országos Vízgazdálkodási Kereterv elkészítése volt, amely nemcsak a szűkös vízkészleteinkkel kívánatos gazdálkodásunk lehetőségeit dolgozta ki, hanem figyelmeztetett szennyvizeink fokozott veszélyeire, azok elhárítására is.

1956 forradalmában vállalt szerepe miatt elvesztette műegyetemi katedráját, és a 60-as években külföldre kényszerült. Karlsruhe egyetemének meghívását fogadta el, de öntözési szakértői tevékenysége Dél-Amerikától Új-Zélandig, Nyugat-Európától az Egyesült Államokig és a harmadik világ számos afrikai és ázsiai államában ismertté tette a nevét. A földgolyó 52 városában tartott egyetemi előadásokat, sorozatokat. Nemzetközi tudományos társaságok konferenciák elnöke, előadója, nemzetközi folyóiratok szerkesztőbizottsági tagja, tankönyvek, szakkönyvek szerzője. Idős kora ellenére fáradhatatlanul tevékenykedik. Svájci területtel körülről németországi lakóhelyéről 1989 óta rendszeresen hazalátogat Magyarországra.

Az utóbbi négy évtizedben a világnak csaknem minden országában kérték tanácsait, szakmai közreműködését a legfontosabb vízügyi létesítésekénél. A különös kivétel éppen saját hazája, Magyarország volt.

Vágás István